

OSMANLI DEVRİNDE MADENLER VE MADENLERİN İŞLETİLMESİ

Yrd. Doç. Vicdan ÖZDİNGİŞ/Celal Bayar Üniv./Fen ve Edebiyat Fak.

Osmanlı devrinde Türkiye madenlerine ait hicrî 967'den (m. 1546) h. 1200 (m. 1779) senesine kadar gerek Anadolu'da ve gerek Rumeli'deki madenlerin işletilmesi hususunda divan-ı hümayûnda yazılı hükümler mevcuttur. Bu hükümlerin çoğu top yuvarlağı dökmek, gemi lengeri yapmak, bakır ve gümüş ihraç etmek ve güherçile yapmak için maden eminlerine ve maden bulunan kazaların kadılarına yazılan fermanlardır.

Bu fermanlardan anlaşıldığına göre; Anadolu eyaleti ve diğer eyaletlerde en kaliteli gümüş, bakır ve demir ocakları Gümüşhane, Espiye, Keban, İnegöl, Ergani, Kığı, Bilecik'te; güherçile ocakları da; Akdağ, Van, Erciş, Niğde, Karaman, Kilisehisar, Malatya, Larende, İçel, Maraş ve Kayseri'dedir.

Osmanlı devrinde, madenlerin çıkartılması ve işletilmesinde uygulanan politika ise geniş bir zemine dağıtılarak uygulanmıştır.

Anadolu veya Rumeli'de herhangi bir mahalde, maden olduğu haber verilir verilmez, madenin cinsine bakılmak üzere, cevherden numune getirilir. Darphanelerde cevher incelenir, işletilmeye değer ise işletmeye açılması emredilirdi. Civardaki köylüler madende çahştınılmak üzere maden işçisi yazılır ve onlardan vergi alınmazdı. Diğer maden ocaklarından ustalar gönderilerek madenin işletilmesine başlanırdı.

Madende çalışan işçilerin işlerine valiler ve hakimler müdahale edemezlerdi. Aralarında veya başkaları ile davalan olduğu zaman, maden işlerinin aksamaması için, davalan maden eminleri şeriat hükümlerine göre yürütürlerdi. Davalarını neticelendirmek veya takip etmek için İstanbul'a veya başka vilayetlere gitmelerine izin verilmezdi. Maden işçilerinin bütün işleri orada halledilirdi. Bu da işin aksamamasını sağlardı.

Maden çıkartma ve işletmede gerekli olan malzeme, kömür ve odun; maden işçisine yiyecek ve erzak civar köylerden temin edilirdi. Her kaza ve köyün hissesine düşen malzeme miktan tesbit edilir, ona göre odun, kömür, yiyecek ve diğer malzemelerin temini sağlanırdı.

Madenler, civardaki eşkiyalann saldınsına uğrardı. Buralara eşkiya saldırısından korumak ve maden işçisinin güven içinde gelip gitmesini sağlamak için kudretli beyler veya madenler civanna iskân olunan aşiretler memur edilirdi. Madenlerin ve maden işçilerinin güvenliğini bunlar sağlardı.

Madenler genellikle çıkartılan yerde değerlendirilir ve orada işletilirdi. Gümüş madeni çıkan yerlerin çoğunda

para kesmek için darphane açılır. Civanda kalp para kesecek hilekârlann bulunmaması için maden işletmesinin civandaki kadılara emirler yazılarak önlem alınırdı. Kalp para kesildiği haber alındığı zaman, kesenlerin evleri basılır, aletleri zapt olunurdu.

Rumeli'de, Kıratova'da ve Noveber'de de birer darphane vardır. Kanunî Sultan Süleyman Kıratova'da sikke kestirmiştir.

Evliya Çelebi bu hususta şöyle diyor: "Hâlâ şehrin içinde eski darphane durur. Hatta IV. Murad devrinde darphanede halis simden dirhem ve dinar kesilip "azze nasruh darb-ı fı-Kıratova" hattıyla bir çeşit yuvarlak akçesi vardı.¹ Değersiz görmek ve bir ikisini saklamak kolay olmuştur. Halen darphane boş olup, zaman zaman maden işlenmektedir.²

Osmanlı devrinde, özellikle harp zamanı, barut, gülle ve para lazım olduğu vakitler, madenlerde büyük bir faaliyet görülürdü. Anadolu'da ve diğer eyaletlerde, güherçile madeni bulunan yerlerin kadılarına hükümler yazılır, gerekli malzemelerin hazırlanması istenirdi. Bu nedenle maden ocaklarının faaliyetine, tecavüzden korunmasına, işçilerin hukukî işlerinin yapılmasına, işlerine güven içinde gidip gelmelerine son derece dikkat edilirdi. İstanbul'a, gönderilecek mal sevkiyatında, yol boyunca muhafızlar tayin edilir ve yol güzer-gâhmdaki kadılara da emirler gönderilirdi.³

Madenin yerkabuğundan yüzeye çıkartılması ve işletilmesi hususu geniş bir çevre ile gerçekleştirilirdi. Ancak madenlerin ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan taşıdığı önem ve tükenebilirlik niteliği hukukî birtakım özel düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir.

Osmanlı devrinde 1858'e değin madenler konusunda vergileme dışında özel bir sistem uygulanmadı. Bu tarihte çıkanları Arazi Kanunnâmesiyle ülke toprakları değişik hukukî statülere bağlanırken, madenlere ilişkin haklar da toprağın statüsüne göre değişik çözümlere kavuşturuldu.

Buna göre, kimin tasarrufunda olursa olsun, arazî-i mîriyede (mirî arazi) bulunan altın, gümüş, demir, bakır, alçı, kükürt, güherçile, zımpara, tuz ve öteki madenler devlete ait olacaktır.

Arazî-i metruke (kamu yararına terk edilmiş arazi) ile arazî-i mevadde (ölü arazi) bulunan madenlerin beşte biri devlete, beşte dördü de madeni bulana ait olacaktır. Arazî-i Mevkufede (vakıf arazi) bulunan madenin vakfa; köy ve kasabalardaki arazî-i memlukede (mülk arazi)

bulunan madenlerin ise toprak sahiplerine ait olması ilkesi benimsendi. Öşür ve haraca bağlanmış arazi-i memlukede bulunan eritilmeye ve ateşle yumuşatılmaya elverişli olan altın, gümüş, demir, bakır, civa gibi madenlerin beşte biri devlete; beşte dördü de toprağın sahibine ait olacaktır. Eritilmeyen zümrüt, yakut, kömür gibi madenlerin tümü toprak sahibinin malı sayılacaktır.⁴

Daha sonra 1861 tarihli Maadin Nizamnâmesiyle madenleri işletmek üzere 10 yıllık imtiyaz verilmesine imkan sağlandı. 1906 tarihli Maadin Nizamnâmesiyle de madenler türlere ayrıldı ve türüne bağlı olarak imtiyaz tanınması yoluna gidildi.

Osmanlı döneminin sonlarına doğru gelişen ama pek

önemsenmeyen madencilik sanayisinde çoğunlukla yabancı ve azınlık sermayesi egemen oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı döneminde kazandıkları ayrıcalıkları sürdüren birkaç yabancı şirket Zonguldak'ta kömür, Batı Anadolu'da krom, kömür, zımpara, civa, kurşun, kükürt ve boraks yataklarını işletiyordu. Yabancı sermayenin bu egemenliği 1930'ların başına değin sürdü. Bu da Osmanlı devrinde maden ve maden işletmeciliğine gereken önemin verilmediğini göstermektedir. •

¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. V, s. 563.

² A.g.e.

Ahmet Refik, *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri*, s. 1-55. *Anabritanica*, c. XV, s. 125.

DUYURU

RESİM SERGİSİ DÜZENLENECEKTİR

MADEN MÜHENDİSLERİ ODASININ 50. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ ETKİNLİKLERİ ÇERÇEVESİNDE KONULARI; "MADENCİLİK ve İNSAN" ve "SERBEST" OLMAK ÜZERE İKİ DALDA RESİM SERGİSİ DÜZENLENECEKTİR.

SERGİYE KATILIM

BİRİNCİ SERGİ, Madencilik ve İnsan konuları alan eserlerinin sergilenmesini isteyen herkese açıktır.

İKİNCİ SERGİ, Konu sınırlaması olmaksızın tüm Maden Mühendislerine açıktır.

Seçici Kurul tarafından seçilen eserlerden oluşan sergi çeşitli tarihlerde açılışı Ankara'da yapılmak üzere İstanbul, İzmir, Zonguldak, Eskişehir, Manisa/Soma, Kütahya/Tavşanlı ve Konya/Seydişehir'de sergilenecektir.

SEÇİCİ KURUL

1- Prof. Dr. Uğurcan AKYÜZ (Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü)

2- Yard. Doç. Erdal AYGENÇ (Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü)

3- Yard. Doç. Mustafa Salim AKTUĞ (Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü)

KATILIM KOŞULLARI VE BİLGİ İÇİN

1- www.maden.org.tr adresinden bilgi alınabilir

2- 0-312-425 10 80 numaralı telefona başvurulabilir.

RESİM SERGİSİNE KATILMA KOŞULLARI

İT Birinci Sergiye Katılım; Profesyonel veya amatör herkese açık olup, eserlerde madencilikimiz ve insan üzerine etkileri konu olarak seçilmiştir. İkinci Sergiye Katılım; Resimle ilgilenen maden mühendislerinin yaptıkları eserlerden oluşacak bu sergide konu serbesttir.

2- Sergilere en fazla 5 eserle katılabilir ve seçici kurul tarafından sergilenmeye değer görülmeyen eserler iade edilir. '...'

3- Sergiye katılacak eserler teknik açıdan serbest olup bir sınırlama yoktur.

4- Maden Mühendisi olan katılımcılar her iki sergiye de katılabilirler.

5- Eserler 100 cm. den büyük olmayacaktır.

6- Katılımcılar eserlerinin fiyatlarını kendileri belirleyerek tablonun üzerine yapıştıracaktır.

7- Eserler katılımcılar tarafından çerçevesiz olarak teslim edilecektir.

8- Sergi 2004 yılı boyunca çeşitli illerde yapılacak olup, ilanda belirtilen illerin dışında da yapılması veya yapılması Odanın tasarrufundadır.

9- Katılımcıların isterlerse uygun göreceği 1 adet eseri, Oda tarafından kabul edilerek Odanın büro ve lokallerinde kullanılacaktır.

10- 2004 yılı sonunda satılmayan eserler sahiplerine iade edilecektir.

11- Katılımcılar kayıt esnasında bilgisayarda yazılmış kısa bir özgeçmiş, 1 adet fotoğraf, kaç eserle katılacağı bilgisi ile irtibat adres ve telefonlarını vereceklerdir.

12- Eserler 31. Temmuz 2004 tarihine kadar Maden Mühendisleri Odası'na teslim edilecektir. Adres: Selanik Caddesi Yeşim Apartmanı 19/3 Posta Kodu: 06650 Kızılay/ANKARA

13* Eserler, Seçici Kurul tarafından Ağustos ayı içinde değerlendirilecek ve sergilenmeye değer görülen eserlerin dışında kalan eserler (Ankara dışından katılanlar posta ile, Ankara'dan katılanlar Oda'dan) sahiplerine iade edilecektir.

14- Seçici Kurul; Hacettepe Üniversitesi Resim ve Grafik Bölümü öğretim üyelerinden oluşacaktır.

15- Serginin açılışı 2004 Eylül ayı başında olup diğer illerde yapılacak sergiler 2004 yılı sonuna kadar gerçekleştirilecektir.

Tüm katılımcılara başarılar dileriz.

MADEN MÜHENDİSLERİ ODASI YÖNETİM KURULU